

WANDELEN EN FIETSEN

LANGS
WONDERMOOIE WIELEN

IN BORNEM / 5,5 - 8,5 - 24 KM

Groene Wiel

© PAUL SEGERS

WIELEN VERTELLEN

Wie denkt dat we het nu over karrenwielen zullen hebben, heeft het goed mis. Onze wielen zijn **waterplassen waar je allerlei planten en dieren kan bespeuren**. De vele wielen in Bornem zijn stille getuigen van **krachtige dijkdoorbraken tijdens grote overstromingen**. Ze ontstonden toen de oude dijken de kracht van het Scheldewater niet langer konden trotseren. Over elke wiel is een **boeiend verhaal** te vertellen. Over de geschiedenis van de wielen en de bijzondere planten en dieren kan je meer lezen en ontdekken tijdens de voorgestelde **routes in deze brochure**. Het voorjaar en de zomer zijn de beste periodes om de natuurpracht in al haar glorie te bewonderen. We wensen je een fijne tocht en mooie ontdekkingen!

WIELEN IN ONZE TAAL

De waternamen waal, weel en wiel slaan veelal op plassen ontstaan door een dijkbreuk, maar we vinden ze ook voor poelen en meertjes waar geen dijken in de buurt zijn. Oorspronkelijk duidde het woord waarschijnlijk een kolkend, borrelend of wervelend water aan, want het zou afgeleid zijn van het werkwoord walen (draaien/keren), dat op zijn beurt verwant is met wellen (opborrelen). De meeste familienamen zoals van (de) Wiel(le) vinden hier hun verklaring.

(Naar Het Dialectenboek 6 van de streek - De weerspiegeling van dialecten in familienamen, V. De Tier en A. Marynissen, Stichting Nederlandse Dialecten)

WIELINGEN

*her en der hebben wielingen gewoekerd,
uitspoelingen vierden hoogtij
tussen dwarse pladderdijken:
ketelwiel, mannewiel, windgatwiel, kragewiel*

*wielingen,
waterkracht inééngedraaid,
allesverslindende draaikolken,
tovenaressen van zwanenmosselcultuur.*

'Wielingen' Cis Peeters

LAAT JE VERLEIDEN

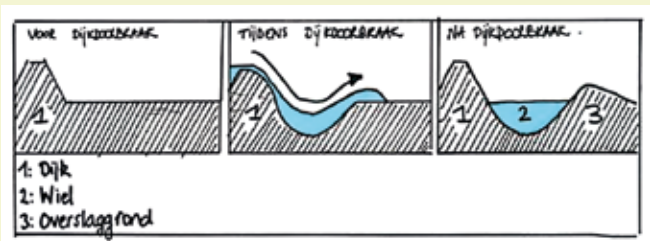
DOOR WONDERMOOIE WIELEN

Wielen ontstonden bij dijkbreuken. Met een enorme kracht schuurde het water een **metersdiepe put uit net achter de bres** en zette de polders blank. Na elke overstroming herstelden de bewoners de dijk en legden ze de polder opnieuw droog. De wielen bleven achter als getuigen. Ze zijn **typisch voor het Scheldelandschap**.

Aan de vorm van het wiel kan je zien hoe groot of klein de overstroming was:

- » Een **rond wiel**, zoals het Schoorlandwiel, ontstond na een kleinere doorbraak waarbij de bewoners de bres na enkele weken (of maanden) konden dichten.
- » Een **wiel met een brede basis** nabij de dijk ontstond na een langdurige overstroming. Elke nieuwe tij schuurde de bres verder uit. Een mooi voorbeeld hiervan is het Kragewiel.

De dijken begaven het vaak bij een **extreem hoge waterstand in combinatie met een noord-weststormwind** die het water van de Noordzee in de Scheldemonding opstuwde.

De dijken van vroeger zijn niet te vergelijken met de dijken die we nu kennen. Ze waren **minder hoog en stevig** en braken daardoor vaker door. Allerhande legers en geuzen die vroeger onze streken bezetten, staken bovendien soms moedwillig de dijken door als militaire strategie. Zo komt het dat je veel wielen terugvindt in het landschap.

BORNEM EN ZIJN PLASSEN

Bornem maakt deel uit van Klein-Brabant en wie door deze regio wandelt of fietst ontdekt er een **lappendeken van waterplassen**. Je hebt er wielen maar ook sloten, turfputten, vlasrootputten en visvijvers. Ook de Oude Schelde in Weert is een parel in het landschap.

Wat is turf en wat zijn **turfputten**? Turf is gedroogd veen waarmee mensen vroeger hun woningen verwarmden. De turf werd uitgestoken en gedroogd. Op de plekken waar onze voorouders turf ontgonnen, ontstonden diepe turfputten. De best gekende is de vijver van het recreatiedomein 'Breeven' in Bornem. Die werd begin van de 15de eeuw uitgeturfd.

Een **vlasrootput** is een soort poel die de boeren groeven om er vlas in te 'rotten'. Bij dit rottingsproces wordt de vezel gescheiden van de plant. Je kan meer lezen over vlasrotten in Klein-Brabant in de brochure: 'Fietsen langs vlasrootputten'. Alle publicaties van het Regionaal Landschap Schelde-Durme vind je terug op www.rlsd.be > gratis downloads.

Visvijvers werden gegraven om er vis te kweken en te vangen. Vooral in Weert vind je heel wat 'buitenhuisjes' naast kleine of grotere visvijvers.

Een overzicht van alle wielen in Bornem vind je op de overzichtskaart op pagina's 8 en 9.

PRAKTISCH

De nummering van de hoofdstukjes verwijst naar de **nummers van de wielen op de fiets- en wandelkaarten op pagina's 12, 13, 14 en 15**.

Je kan kiezen tussen een **wandeling van 8,5 km**, die passeert langs 4 wielen of een **kortere versie van 5,5 km** die loopt langs 3 wielen. De **fietstocht van 24 km** brengt je langs 9 wielen.

Alle tochten in deze brochure volgen de knooppunten. De **WANDELING 5,5 of 8,5 km** maakt deel uit van het **knooppunten-netwerk 'In het Land van Stille Waters'**. Voor de korte wandeling moet je even afwijken van het netwerk ter hoogte van het Kragewiel, aan knooppunt 179 (zie wandelkaart). Vanaf knooppunt 180 sluit je terug aan op het netwerk.

De **FIETSTOCHT 24 km** is een onderdeel van het knooppunten-netwerk **'Scheldeland langs Schelde, Dender en Rupel'**. Om het Kragewiel en het Kleine Kragewiel te bewonderen moet je wel even het netwerk verlaten (zie fietskaart).

Beide lussen kan je vlot volgen door simpelweg de knooppunten te volgen die langs de weg staan. Zin in meer wandel- en fietsplezier in deze mooie regio? Er bestaan overzichtelijke **wandel- en fietskaarten** van het hele knooppunten-netwerk. Dankzij de handige bewegwijzering met knooppunten kies je zelf waar en hoe lang je op stap gaat. De kaarten zijn te koop in alle infokantoren in de regio.

VERTREKPLAATSEN

De **FIETSTOCHT** start aan het **regionaal infokantoor 'Het Landhuis'**, waar je terecht kan voor toeristische info, of aan het **Vlechtmuseum 'De Zilverreiger'**, Scheldestraat 18 in Weert (Bornem), waar je een fiets of tandem kan huren.

De **WANDELING** start aan het **paviljoen De Notelaer**. De fietsers kunnen mits een klein ommetje ook een bezoek brengen aan dit bijzondere gebouw. De Notelaer is een wondermooie plek die je zeker moet zien. Pik er een van de vele activiteiten mee of geniet van de heerlijke Notelaertaart op het gezellige tuinterras, de cafetaria of de kiosktent.

DE NOTELAER

Tussen 1792 en 1797 liet **Wolfgang-Guillaume**, derde hertog d'Ursel, dit opmerkelijke paviljoen aan de Scheldedijk bouwen. Het paviljoen deed dienst als belvédère met hertogelijke ontvangtsalons. Er bevonden zich ook een veermanswoning en een herberg.

De Notelaer is **uniek door zijn ligging** tegen de dijk, waardoor het paviljoen aan de tuinzijde anderhalve verdieping meer telt dan aan de Schelde. Vanop het dak kan je genieten van een uitzonderlijk mooi zicht op de Schelde en haar slikken en schorren.

Het gebouw bestaat uit **twee in elkaar geschoven volumes**: een achthoekig deel aan de rivierzijde en een rechthoekig deel aan de tuinzijde. De plafond- en muurschilderingen, de reflectie van de Schelde in de hoge spiegels en de prachtige parketvloer maken van het salon een betoverend geheel.

De Notelaer

© DE NOTELAER

De Notelaer: salon

© DE NOTELAER

DE WIELEN VAN BORNEM

1. Kleine Kragewiel	7. Dijkstraat
2. Kragewiel	8. Dijkstraat
3. Hingenewiel	9. Vrouwewiel
4. Oude Schelde wiel	10. Mannewiel
5. Schoorlandwiel	11. Binnendijk
6. Schoorlandwiel	12. Cleyen ouden Weert

© JOS WINCKELMANS

- 13. Appeldijkwiel
- 14. Windgatwiel
- 15. Berdonckwiel
- 16. Buytenlandse wiel
- 17. Ketelwiel
- 18. Groenen wiel

WANDELKAART

- 1** Kleine Kragewiel
- 2** Kragewiel
- 3** Hingenewiel
- 9** Vrouwewiel
- 10** Mannewiel
- 17** Ketelwiel

- 6** wandelknooppunt
- wandelroute (verhard)
- wandelroute (onverhard)
- wandelroute (drassig)
- infokantoor
- station
- picknickplaats
- natuurdomein
- bezoekerscentrum
- café
- vakantiecentrum
- hotel
- verblijf voor groepen
- abdij

Fragment uit de topografische kaart nr. 15 met toelating A3362 van het Nationaal Geografisch Instituut www.ngi.be

FIETSKAART

1 Kleine Kragewiel	10 Mannewiel
2 Kragewiel	11 Binnendijk
3 Hingenewiel	12 Cleynen ouden Weert
4 Oude Schelde wiel	13 Appeldijkwiel
5 Schoorlandwiel	14 Windgatwiel
6 Schoorlandwiel	15 Berdonckwiel
7 Wiel Dijkstraat	16 Buytenlandse wiel
8 Wiel Dijkstraat	17 Ketelwiel
9 Vrouwewiel	

- 02** fietsknooppunt
- Wielenfietsroute
- fietsroute (niet autovrij)
- fietsroute (autovrij)
- fietsroute afwijkend van het fietsroutenetwerk
- 0,6 kilometeraanduiding

Met dank aan Toerisme Provincie Antwerpen © 2016 | Nadruk of aanpassing onder gelijk welke vorm is verboden | Kaartontwerp TPA & Elke Feusels | www.provincieantwerpen.be | Voor verbeteringen en suggesties op de routes en de bewegwijzering: www.routedokter.be

Kleine Kragewiel

© PAUL SEGERS

1 KLEINE KRAGEWIEL

Om het Kleine Kragewiel te bewonderen moet je even van het fietsnetwerk afwijken (zie fietskaart). Tussen het vertrekpunt en **fietsknooppunt 2**, sla je rechts af in Vitsdam. Na het Kleine Kragewiel kom je automatisch terug op het netwerk uit als je een beetje verder de dijk op fietst. Deze kleine omweg loont echt de moeite. Je vindt er een **mooi rust- en picknickplek** met zicht op het wiel en een ijsvogelwand (zie kadertekst).

Het Kleine Kragewiel was oorspronkelijk een **kreek van het Kragewiel**. Je leest er meer over verder in deze brochure. Je kan hier onder meer de **fuut, meerkoet en ijsvogel spotten**. Als je wat geduld hebt, kan je op zoek gaan naar de vier libellensoorten die hier leven, waaronder de zeldzame bruine korenbout (zie kadertekst) en de grote keizerlibel.

HET VERHAAL VAN DE BRUINE KORENBOUT

(zie foto op pagina 17)

De bruine korenbout is een krachtige, vrij breed gebouwde libel. Deze **zeer zeldzame libel** was met uitsterven bedreigd. In 1996 werden aan het Groene Wiel in Wintam, ook het Grote Wiel genoemd, 7 mannetjes en 1 wijfje geteld. Ondertussen vinden meer en meer libellen een thuis aan de andere wielen van de Scheldevallei. We zijn er best fier op!

De bruine korenbout herken je aan de **donkere vlek op de achtervleugels** en één of twee **donkere streepjes op de voorvleugels**. De mannetjes hebben een blauwgrijs en de vrouwtjes een oranje achterlijf. Ze leven in **moerasgebieden** langs grote rivieren en plassen zoals de wielen. De aanwezigheid van **waterplanten** met drijvende bladeren, zoals de gele plomp, is heel belangrijk. De bruine korenbout zet haar eitjes af in het water nabij oeverplanten.

DE IJSVOGEL, KONING VAN DE WIELEN

Met zijn **blauwe en oranje kleuren** scheert de ijsvogel als een pijl over het water. De wielen behoren tot zijn uitverkoren **jachtgebieden**. Met een beetje geluk tref je hem aan, zittend op een overhangende tak. De ijsvogel is een getalenteerde **visser**: vanop een tak duikt hij in het heldere water naar visjes van 3 tot 5 cm, zoals het driedoornige stekelbaarsje.

De ijsvogel blijft hier ook **tijdens de winter**. Ondanks zijn naam houdt hij niet van ijs. Een te strenge winter kan hem zijn leven kosten.

Ijsvogels **broeden in wortelkluiten** van omvergewaaide bomen, maar ook in **steile randen** van de oevers van wielen en grachten. Begin maart graaft de ijsvogel met zijn stevige zwarte snavel een gang van 90 tot 180 cm lengte. Aan het einde van deze gang legt de ijsvogel **vier tot acht witte, ronde eieren** in de **nestkamer**. Vanaf midden mei kan je de uitgevlogen jongen bewonderen rond het nest, waar ze nog een viertal dagen te eten krijgen.

Ijsvogels zijn afhankelijk van **genoeg voedsel**, maar ook van **geschikte broedplaatsen**. Ze vinden steeds moeilijker een plekje in de natuur waar ze hun nest kunnen maken. Daarom werd langs de rand van het Kleine Kragewiel samen met de Jeugdbond voor Natuur en Milieu (JNM) een ijsvogelwand gebouwd met boomwortels. Nu kunnen ze er volop broeden!

De ijsvogel

© LUC MEERT

Kragewiel

© JOS WINCKELMANS

2 KRAGEWIEL

Het Kragewiel ligt langs de dijk van het **Groot Schoor**. Als je de verkorte wandeling volgt, passeer je hier. De fietsers kunnen even een kijkje nemen vanaf het Kleine Kragewiel (zie fietskaart).

In 1552 sloeg een aanhoudende storm een bres in het **Spierebroek**. Die bres zette de **polders onder water van Branst tot Eikevliet**. Volgens de legende van **Onze-Lieve-Vrouw van de Krocht** (zie kadertekst) luwde de storm na de processie met het Mariabeeld en kon de bres dan worden gedicht. In werkelijkheid had **het water wel bijna vijf jaar vrij spel** in de polders. Dat verklaart de **grote oppervlakte en de diepte van het wiel**, net als de grote breedte aan de dijkvoet.

In totaal komen er **17 (!) soorten libellen** voor, samen met heel wat waardevolle planten. Daaronder de gele plomp, (zie pagina 22), die zeer belangrijk is voor de bruine korenbout, een zeer zeldzame libellensoort (zie kadertekst).

LIBELLEN ALS LEVEND BEWIJS

Libellen zweven als **elfjes over het wateroppervlak**, jagend achter vliegen en muggen. Hun aanwezigheid wijst op een goede **kwaliteit van de natuur en het water**. Proper water en veel water- en oeverplanten zijn voor libellen van levensbelang!

Bij libellen zijn er **2 grote groepen**. De **juffers** zijn klein en slank. Hun vier min of meer gelijke vleugels worden in rust boven het lichaam tegen elkaar gehouden. De **glazenmakers** zijn vrij fors en behendige, stoere vliegers. Voor- en achtervleugels zijn verschillend en in rust zijn de vleugels opengespreid. Je vindt libellen vooral **nabij water, waarin de larven leven**. Een larf leeft meerdere jaren, terwijl een volwassen libel na enkele weken al het loodje legt.

Al onze libellen zijn **bij wet beschermd**. Als ze geen plaats vinden om te leven, dan is hun voortbestaan in gevaar. De **Scheldevallei met haar wielen en polders** vormt één van de **belangrijkste libellengebieden van Vlaanderen**. Je vindt er niet minder dan **31 soorten** waaronder de platbuik, vuurjuffer, plasrombaut en breedscheenjuffer. Ook **zuiderse soorten**, zoals de zwervende pantserjuffer en de zuidelijke glazenmaker, vinden meer en meer hun weg naar onze contrèien.

Vrouwtje Bruine Korenbout

© JOOST REYNIERS

LEGENDE VAN ONZE-LIEVE-VROUW VAN DE KROCHT

Op 15 februari 1552 brak boven de Schelde een **verschrikkelijk onweer** los. In het Spierenbroek werd een **groot gat** geslagen, het 'Buitenland' en grote delen van het dorp kwamen onder water. De storm bleef duren en het water bleef stijgen.

Alle pogingen om de bres te stoppen waren vruchteloos. Ten einde raad schaarde de ganse parochie zich rond het **beeld van O.L.V. van de Krocht**. De mensen vormden een **processie** en droegen het beeld naar de plaats van het onheil. Daar aangekomen streek een **witte duif** neer op de uitgestrekte arm van O.L.V. Terstond luwde de storm en kon de dijk worden hersteld. Toen het water langzaam terugtrok, bleef een **grote water-vlakte achter**. Volgens de legende kreeg deze vlakte de naam 'Krochtwiel', later verbasterd naar 'Kragewiel'. O.L.V. van de Krocht heeft sindsdien een zilveren duif op de hand. Het beeld van O.L.V. van de Krocht kan je nog steeds zien in de prachtige Romaanse koorcrypte in de **kerk van Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Leodegarius** in het centrum van Bornem.

3 HINGENEWIEL

Het wiel is privé-eigendom maar je wandelt er vlak langs (op de Victor De Witstraat). Ter hoogte van **wandelknooppunt 8** kom je bij de oostelijke uitloper van het wiel.

Niemand weet zeker hoe het Hingewiel is ontstaan. We weten dat het Spierenbroek rond 1552 overstroomde. Na mislukte pogingen om het Spierenbroekgat te dichten, **overstroomden de andere polders in november 1554**, omdat de **pladderdijk** doorbrak. We vermoeden dat hierdoor het Hingewiel werd gevormd. Een pladderdijk is een dwarsdijk die van de stroom uit door de polder loopt (dus niet langs de rivier).

Dit grote wiel was oorspronkelijk nog groter, waarschijnlijk maakte ook het **Ketelwiel** vroeger deel uit van dit wiel. Midden op dit wiel lag een **eiland waarop een toren** stond. Het Hingewiel werd kleiner door een **natuurlijke verlanding**. Hier broeden onder meer ijsvogel, fuut, meerkoet, waterhoen, kraakeend en bergeend. Maar je kan hier ook vuurjuffer, struisvaren en gele plomp bewonderen.

POËTISCHE IMPRESSIE VAN CIS PEETERS

*'s Ochtends ontwaakt een wiel, de zon eet het mistgordijn op.
's Avonds verdwijnt een wiel in de donkerte, die nergens geheimzinniger is. Dag- en nachtdieren wisselen elkaar af. Futen, meeuwen worden afgelost door uilen, vleermuizen. De roep van de bosuil klinkt over het water als een herinnering aan de oerkreet van de eerste mens. Overdag lacht de groene specht, de koekoek brengt regen in 't land, visjesdieven schetteren tijdens hun visjes-zoekvlucht. Eenden scheren als gekken door de deemsterende dag, landen met bravoure op de zwarte-glas plas. Reigers droppen een stevige scheut uitwerpselen, krijzen de buurt bijeen, strijken breedvleugelig neer, stellen zich op in jachtpositie, slaan onverbiddelijk toe wanneer zich iets eetbaars aandient.*

4 OUDE SCHELDE WIEL

Deze waterplas is een stuk van de vroegere Scheldebedding en is dus strikt genomen geen wiel. Het behoort tot het domein van het kasteel van Bornem en is niet vrij toegankelijk. Je kan het wel goed zien vanop het fietspad tussen **fietsknooppunt 4 en 7**. Wie goed uitkijkt kan fuut, meerkoet, waterral, ijsvogel en wel 7 soorten libellen spotten.

DE FUUT

De fuut is een opvallende verschijning op het wiel. Niet alleen vanwege zijn mooie verenkleed, maar ook door zijn prachtige baltsrituelen. Mannetje en vrouwtje zwemmen dan met gestrekte hals naar elkaar toe en rijzen met de borst tegen elkaar op. Futen vliegen niet graag, maar duiken achter kleine visjes kunnen ze als de beste! Futen bouwen een drijvend nest, het liefst goed verborgen in een rietkraag of overhangende takken langs de oever.

Twee futen

© EDDY COPERS

Oude Schelde wiel

© JOS WINCKELMANS

5 & 6 SCHOORLANDENWIELEN

Deze twee kleine wielen ontstonden waarschijnlijk tijdens de 'stormachtige' 16de eeuw. Je kan beide wielen zien vanop de **Scheldedijk**.

Laat je bekoren door mooie vogels zoals **ijsvogel**, **waterral**, **kleine bonte specht** en **matkop**, en opmerkelijke libellen zoals de **houtpantserjuffer** en de **bloedrode heidelibel**. Ben je een echte speurneus met je knieën op het gras en je neus tegen de grond? Dan kan je misschien de **zeggekorfslak** goeiedag zeggen, een Europees beschermd soort.

EMILE VERHAEREN

De Klein-Brabantse dichter Emile Verhaeren (1855-1916) schreef een 5-delige reeks over het Vlaamse land: 'Toute la Flandre'. In dit fragment beschrijft hij een dijkdoorbraak, die waarschijnlijk een wiel tot gevolg zal hebben gehad.

*"Une digue se rompt, on ne sait où, la nuit.
Amas de boue, amas de bruit,
Troncs emportés, souches énormes,
Le flot,
Tel un mont d'eau,
Croule sur les champs noirs jusqu'au prochain village."*

'L'Inondation', in: *Les Plaines*, 1911

*"Ergens, in de nacht, breekt een dijk.
Massa's van slijk en het geraas,
van meegesleurde enorme stammen.
De vloedgolf,
Zoals een berg van water,
Stort zich over het zwarte land tot het volgende dorp."*

'De Overstroming', 1911

Een van de 2 wielen aan de Dijkstraat

© JOS WINCKELMANS

7 & 8 WIELEN AAN DE DIJKSTRAAT

In 1320 begon **Robrecht van Kassel**, heer van Bornem, met de aanleg van de **Steendamdijk**, waardoor de Scheldearm tegenover Temse werd afgesloten. Zo ontstond één grote '**Nieuwe polder**', de huidige Saspolder. Op dat moment werd de Scheldearm de tijloze Oude Schelde: **stilstaand water** met een totale wateroppervlakte van 115 hectare. Twaalf jaar later echter **spoelde de nieuwe dam weg**. Wellicht zijn deze twee wielen toen ontstaan. Daarna werd de **polder afgesloten met de dijk** die er nu nog staat, langs de huidige Scheldebbedding.

Deze wielen zijn **niet toegankelijk**, maar je kan ze wel zien vanop de Scheldedijk. Let op de drijvende waterplanten: gele plomp en rode waterlelies.

Gele plomp

© LARS SOERINK

9 VROUWEWIEL

Het Vrouwewiel behoort tot het **domein van het kasteel van Bornem** en is **niet toegankelijk**. Je kan het wel zien vanaf het fietspad op de Temsesteenweg. Dit wieltje ontstond samen met het **Mannewiel**.

In 1592 liet **Pedro Coloma**, heer van Bornem, het **sas bouwen** tussen de nieuwe loop van de Schelde en de Oude Schelde. Het is het **oudste waterbouwkundig kunstwerk in Vlaanderen** en ligt vlakbij de fietstocht, bij **fietsknooppunt 3**. Met de komst van het sas ontstond opnieuw een **verbinding tussen de 'nieuwe' en de Oude Schelde**. Deze verbinding kwam goed van pas toen **graaf de Marnix de Saint-Aldegonde** in 1820 een **kanaal** liet graven tussen de Oude Schelde en het Vrouwewiel. Schepen konden zo hun goederen tot vlakbij de dorpskom leveren en ophalen. Je kan het kanaal nog zien vanaf het fietspad op de Temsesteenweg ter hoogte van het Vrouwewiel. Het loopt langs de bomenrij die je ziet tussen de Oude Schelde en het Vrouwewiel.

DE OUDE HAVEN VAN BORNEM

Als je tussen het Vrouwewiel en het Mannewiel het fietsnetwerk verlaat en even Rijkenbroek inrijdt, bevind je je op de plek waar de oude haven van Bornem met bijhorende kaai zich bevonden.

Deze kaai was een doorn in het oog van de politieke tegenstanders van de graaf: de **'bonten'**. De aanleg ervan was het begin van **dorpspolitiek** op het scherp van de snee. De 'bonten' lieten na veel tegenkanting een **nieuwe aanlegsteiger bouwen vlakbij het 'Buitenland'**: den **'Embarcadère'**. (embarquer = inschepen) (ter hoogte van **fietsknooppunt 2**).

Oevervegetatie van het Mannewiel

© PAUL SEGERS

10 MANNEWIEL

Het Mannewiel ligt op een boogscheut van het dorpscentrum. Installeer je op een van de **banken** om eventjes te rusten en te genieten!

Met een beetje geluk kan je **fuut**, **waterhoen** en **kleine karekiet** zien broeden. **Dotterbloemen** kleuren het landschap en wel **5 soorten libellen** vinden hier hun thuis.

Waarschijnlijk stammen het Manne- en het Vrouwewiel van voor de **afdamming van de Oude Schelde** in de 14de eeuw (zie Wielen aan de Dijkstraat). De dijk zou dan de huidige **Rijkenhoek** geweest zijn. Die staat namelijk in de oude kerk- en kasteelrekeningen als '**Dyckstraete**' vermeld. Na de dijkbreuk en de vorming van deze 2 wielen, werd achter de wielen een nieuwe dijk aangelegd: de Baeyertsdijk, dit is de huidige Temsesteenweg.

WIELEN, WATER MET EEN VERHAAL

Tijdens het lezen van deze brochure, heb je het wellicht al begrepen: om insecten en andere waterdieren alle kansen te geven zijn een goede **waterkwaliteit** maar ook **veel oever- en waterplanten** broodnodig. In de zone tussen open water en land **voelen heel wat planten en dieren zich kiplekker**. Oevers met allerlei planten zorgen voor **beschutting, voedsel en broedplaatsen**.

Plantrijke oevers zijn visrijk en dus een **troef voor vissers**. Bornem kocht het Mannewiel aan in 2000 en startte in 2004 met de aanleg van natuurvriendelijke oevers. De oevers kregen een traag aflopende helling om waterplanten een kans te geven. En met succes. Tussen de nieuw aangelegde steigers tref je weelderige oeverplanten aan zoals **kattenstaart, gele lis, pluim- en moeraszegge**. **Vlinders, kleine zoogdieren, libellen, waterdiertjes en watervogels** zoals de fuut verkeren er in opperste euforie. De vissers kunnen er volop hengelen op de steigers en vanop de zitbank kan je meegenieten van al dit natuurschoon.

Gele lis

© ROLLIN VERLINDE

NUTTIGE ADRESSEN

PAVILJOEN DE NOTELAER

Notelaerdreef 2, 2880 Hingene

T 03 889 69 20 / info@notelaer.be / www.notelaer.be

Open: van 1 april t.e.m. 31 oktober, elke dag van 14 tot 18 uur, en tijdens de weekends van maart. Vrijdag is de sluitingsdag. Groepen kunnen het hele jaar terecht na reservering.

TOERISME KLEIN-BRABANT – SCHELDELAND VZW

Klein-Brabant, het land van stille waters, is de streek bij uitstek waar je kan wandelen en fietsen langs kilometerslange dijken, gebruikmakend van de unieke veren over de Schelde. In het infokantoor vind je alle toeristische informatie en documentatie over Klein-Brabant. Ook als je op uitstap wilt met een groep, kan je hier terecht.

Regionaal infokantoor 'Het Landhuis', Boomstraat 1, 2880 Bornem.
T 03 899 28 68 / info@tkbs.be / www.toerismekleinbrabant.be

Open: van maandag tot vrijdag van 10 tot 12.30 uur en van 13 tot 16 uur, van paaszaterdag tot 30 september ook open op zaterdag, zondag en feestdagen.

NATUURPUNT AFDELING KLEIN-BRABANT

Natuurpunt kent iedereen. De lokale afdeling in Klein-Brabant verwerft reservaten, beheert en bestudeert de natuur. Ook organiseren zij educatieve activiteiten en dit alles in Klein-Brabant.

p/a Luc Peeters, Anemonenlaan 1, 2880 Bornem

natuur.klein-brabant@pandora.be / www.natuurpunt.be/klein-brabant

VERENIGING VOOR HEEMKUNDE IN KLEIN-BRABANT VZW

Wil je meer weten over de lokale geschiedenis, jouw familiegeschiedenis, oud schrift, of cartografie? Dan kan je terecht in het erfgoedhuis 'de Casteleyn' op zaterdagvoormiddag van 8.30 tot 12.30 uur. Je vindt er ook een uitgebreide streekbibliotheek.

Erfgoedhuis 'de Casteleyn'

p/a W. Verstraeten, Wolfgang d'Urselstraat 5, 2880 Bornem

Heemkunde_klein_brabant@skynet.be

www.verenigingvoorheemkundeinkleinbrabant.be

REGIONAAL LANDSCHAP SCHELDE-DURME

Regionaal Landschap Schelde-Durme is een streek gevormd door Schelde en Durme. Je vindt er slikken en schorren, graslanden, waterplassen en tal van typische planten en dieren. Samen met vele partners onderneemt het Regionaal Landschap actie om het landschap, de natuur en het erfgoed in de streek te ondersteunen en te verrijken.

www.rlsd.be / www.facebook.com/ScheldeDurme

WIELHOF VZW

VZW Het Wielhof: Plaats voor Natuur en Kunst!

Info en programma kan je opvragen bij wielhof@skynet.be

TEKSTEN

Jo De Vriendt, Toerisme Klein-Brabant – Scheldeland vzw;
Jos Winckelmans, Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant vzw;
Paul Segers, Natuurpunt afdeling Klein-Brabant; Cis Peeters,
Wielhof vzw; De Notelaer vzw; Regionaal Landschap Schelde-Durme;
Rik Hemmerijckx, Provinciaal Museum Emile Verhaeren

FOTO'S

Jos Winckelmans, Paul Segers, Fototheek Scheldeland, Luc Meert
Lars Soerink, Joost Reyniers, Eddy Copers, De Notelaer vzw,
Rollin Verlinde

EINDREDACTIE

Els Dever, Eliza Romeijn-Peeters, Regionaal Landschap Schelde-Durme

FIETS- EN WANDELKAARTEN

© 2016 Toerisme Provincie Antwerpen
www.toerismeprovincieantwerpen.be
Voor verbeteringen en suggesties op de routes en de bewegwijzering:
www.routedokter.be

Ontwerp: Karakters, Gent
Druk: De Canck, Wetteren, op 100 % gerecycleerd papier
V.u.: Stijn Van Belleghem, Markt 1, 9230 Wetteren
Wettelijk depot: D/2020/12835/2

met de steun van

© LUC MEERT / COVERFOTO © JOS WINCKELMANS

VLAAMSE
LAND
MAATSCHAPPIJ

AGENTSCHAP
NATUUR & BOS

VZW WIELHOF

pS-N

BORNEM

WONDERMOOIE
WIELEN